Hans Olav Løkken
Stjørdal
www.historiefortelleren.no

1921 Fra Flaksjøen til Dell Rapids i Sør-Dakota

Clara Johnson sto der og så ut gjennom vinduet på kjøkkenet, ut i tomme luften. Det var så mange tanker - for ikke å si minner, som kom strømmende på. Hun tenkte på sine besteforeldre og foreldre som hadde kommet den lange veien fra Norge, som for henne lå omtrent på andre siden av jordkloden. Det ble sagt at de ble utvist fra sitt eget land. Var det virkelig slik at de ble jaget fra hus og heim? En helt absurd og utenkelig tanke her i Amerika, hvor alt var basert på frihet og eiendomsretten. Hun hørte den fireårige Gladys som lekte bak seg. Gladys var nabojenta som rett som det var stakk innom for å leke litt med hennes to egne smårollinger, den 2 ½-årige Esther og lille Mattie på knappe ett år, som lå for det meste i en vogge og så på. Gladys satt i gyngestolen, pratet og underholdt stort gjennom å fortelle nøyaktig hva hun tenkte og gjorde. Ei fornøyelig lita jente som tiltrakk seg oppmerksomhet fra Esther og lille Mattie på en slik måte at Clara fikk noen sekunder for seg selv vekk fra ungene. Samtidig forårsaket lille Galdys noen vonde minner hos Clara. Deres førstefødte het nemlig også Gladys, men hun ble hos dem bare en kort stund, en sorg som Clara fortsatt slet med. Clara titter bort på Gladys samtidig som hun rutinemessige gjorde sine forberedelser til aftensmåltidet. Hva som nå hendte er klart nok, men kanskje litt vanskelig å forstå. Var det ungenes fornøyde og fornøyelige lek som avtok hennes skjerpelse, ble hun et offer for det vi på godt norsk kaller «complacency». Utøvelsen gikk på gammel vane og sperret hennes tankegang. Hun burde ha visst bedre enn å gripe fatt i en femgallon stor kanne og helle kerosene på den lille flammen da hun skjøv vekk ovnsringene. Dette kan hevdes ut ifra at

Clara tidligere hadde gjort det samme og nesten forårsaket en katastrofe. Denne gangen gikk det galt. Det neste hun registrerte var sine egne og ungenes skrik, da en kraftig eksplosjon rev kannen i filler og spredte sine lange, farlige flammer overalt i rommet som raskt smeltet de brannfarlige klærne inn i huden. Datoen er 20. oktober 1921, dagen er en torsdag og stedet er et hjem i Dell Rapids, ca. 30 minutters kjøring nord av Sioux Falls i Sør-Dakota.

Før vi går videre skal vi gjøre et hopp tilbake i tiden, til et nybyggerhjem ved Flaksjøen mellom Ingstad i Hegra og Ytteråsen i Lånke. Det er trolig en augustdag i 1880, og besteforeldrene til overnevnte Clara holdt på å pusle med sitt i den enkle og ganske krevende hverdagen. En rytter kommer innom den primitive plassen med et brev. Ekteparet som trolig

var funksjonelle analfabeter (kan lese og skrive, men ikke å nyttiggjøre seg det), kom seg med litt strev igjennom brevet, hvor det blant annet sto følgende: *Aar 1880 den 23 August holdes Møde af Lille Fjels almindings eiere og Bruksberettige hos Daniel Iversen Øfsti efter forutgaaende bekjendgjørelse af Bestyrelsen. Hvorda beslutedes enstemmigt: Gunnar Olsen Flaksjølienes utflyttning udsætting til 14, fjortende April neste Aar i motsatfald bliver utkastelse at foretage.*

Jeg ser for meg dette sliterparet som nå nærmet seg 60 år begge to, som hadde ryddet seg en liten plass der inne i «ødemarken» for seg og de fleste av sine ni barn, der de nå satte seg ned ved utgangsdøra. Mens brevet på et vis falt ut av hendene på Gunnar og sakte fløy litt av sted på noen enkle luftstrømmer, ga de opp. Kanskje så de for seg noen de kjente fra Rådalen, hvor det ble sagt at da øvrigheta kom for å kaste dem ut midt på 1850-tallet, satt familien til bords med sin enkle middag. Det ble sagt at familien kun fikk ta med seg det de sto og gikk i. Mens det røk lett fra grøten på bordet, forlot familien i Rådalen sitt håp. Gunnar og Ane reiste seg opp samtidig, de sa ikke et ord, men de tenkte nok den samme tanken: «*Amerika*».

Gunnar og Ane i Flaksjøliin er ikke bare besteforeldrene til Clara nevnt innledningsvis her, men også tippoldeforeldre til blant annet Gunnar Leirtrø i Sortesgrenda. Han mener at hans tippoldeforeldre: Gunnar Olsen Sørkilbakken og kona Ane Bruåstrøen, antakelig begynte å rydde og bygge på plassen Flaksjøliin sør, rundt 1852-1854. Ane og Gunnar giftet seg den 15. juni 1851 og bodde da på Sørkilnes. Da hadde de allerede fått det første barnet, Ola, født 9. september 1849. Da Ane og Gunnar begynte å rydde sin plass der oppe, var det allerede en familie som bodde ved Flaksjøen. Det var Randi og Thomas Larsen Ingstadbakken. De bodde på plassen Flaksjøliin nord. Den ligger ca. 7-800 meter fra stedet der Ane og Gunnar slo seg ned. Randi og Thomas fikk sju barn, Ane og Gunnar fikk ni. Ingen av de 16 barna døde ung. Det var tydeligvis godt slag i folket og litt hardhauser som tålte en støyt og noen dager med sult og elendighet. Det sies at de var temmelig store og velvokste. Når vi så samtidig sender en tanke til folket i Skraltkynna, kjente for sine 227 cm, så ligger det kanskje noe i dette med «naturhusholdning» bokstavelig talt.

Stua som Ane og Gunnar satte opp, var av brukbar størrelse. Antakelig rundt 30-35 m². Det var et liten kjeller-hull i det nordvestre hjørnet. En må regne med at stua i de første årene, også var fjøs til de to-tre sauene og fire-fem geitene de hadde. Folketellinga i 1865 viser at familien hadde tre sauer og fire geiter. Utsædet var ei tønne potet. Ei tønne den gang var ca.

97 liter. Familien besto da av sju personer. Eldstesønnen Ola hadde flyttet ut, og de tre yngste barna var ikke født ennå. Ei geit på den tiden melket kanskje 3-400 liter på ett år. Ei god geit i dag leverer nok fra 1000 til 17-1800 liter pr. år. Slaktevekta på et lam den gangen, kanskje 10-12 kg, mot i dag mer enn 20 kg. Så det kan ikke ha vært så storveies. Mulig de fødde fram en gris. 10 år etterpå, altså i 1875 var buskapen økt til fem sauer og seks geiter. Fortsatt var utsædet ei tønne potet. Gunnar Leirtrø mener at en sau må ha en 5-600 kg med fôr for å overleve, minst. Mye av fôret var helt sikkert kjerr og de skava av bark som ble brukt, samt små kvister osv. Og så slo de sikkert myrgras. En må slå noen meter med slikt gras for å få til 100 kg.

Gunnar Leirtrø

Mens de hadde en dyrebesetning på tre sauer og fire geiter, er det stor sannsynlighet for at Gunnar jobbet en del utenom, antakelig i skogen til Sørkilgodset, der også Gunnars far og mange i slekta tilbragte sin arbeidstid. Det er også tenkelig at han var nede i Hegra på diverse onner. Arbeidsdagen var lang, meget lang - og veien til og fra arbeide var vel ikke av de korteste heller - for å si det mildt.

De fikk satt opp et lite uthus etter hvert. Gurina, barn nr. 4 i søskenflokken har fortalt at hun en gang hørte et forferdelig leven på sau/geiteflokken og at hun da sprang ut for å se. Der sto husdyra ved fjøsdøra og med en bjørn like ved. Både Gurina og bjørnen ble skremt, bjørnen såpass mye at den snudde og løp unna. Gurina har videre fortalt at de ofte var ute og laga mye ståk og spetakkel med kjeler, kopper og spann for å skremme bjørnen. Likedan med å brenne bål for å holde udyra på avstand.

På tuftene ved Flaksjøen lørdag 3. juni 2018
Bakerst f.v: Helge Holm, Halvor Leirtrø, Geir Skille, Knut Grøtting, Gisle Skjelstad og Gunnar Leirtrø
2. rekke f.v: Ragnar Stene, Egil Rømø, Helga Rømo, Hege Vikan, Arnstein Flåum, Magne Aasan, Jostein Vikan, Tor Bidtnes og Kåre Olav Skolmli
1. rekke f.v: Anne Berit Stene, Anna E. Flåum, Vigdis Leirtrø, Aud Vikan, Kari Vikan, Ann-Inger Leirtrø, Gøril Bidtnes og Arne Flåum
Foran f.v: Solveig Flåum, Anders Flåum og Emil Flåum

Det hendte at både Ane og Gunnar måtte gå over fjellet og ned til Lånke/ Stjørdal og Hegra i et eller annet ærend. Mor Ane brukte da å plassere den minste ungen i ei tønne. Da visste hun hvor ungen var når hun kom hjem.

Gunnar og Grete Leirtrø på restene etter kjellerhullet, tirsdag 19. juni 2018

De eldste ungene gikk ofte innover mot Litjfjellet, retning sør for heimplassen. Oppe i Litjfjellet henta dem skursand. Der var det en rødaktig sandsort som egnet seg godt til å skure rent kopper og spann med. Vel hjemme hadde de sanden i små poser som de solgte, eller bytta i mat nede i bygda. Helt fram til vår tid har sand derfra blitt brukt nettopp til dette. Gunnar Leirtrø mener å ha hørt av folk født etter 1940 at de henta sand der inne som de solgte for bruk til rengjøring av diverse kopper og kar.

Det var ingen tvil om at folket der oppe, både på Flaksjøliin nord og sør, sultet og hadde lite av nær sagt alt. Så ble da også bønder i Hegra pålagt tid om annet å levere litt av sitt utkomme til oppsitterne ved Flaksjøen. Det ble også gjort. En må ta det i betraktning, når en tenker på at de ble jaget vekk fra allmenningen. Bøndene nede i bygda så kanskje ikke alltid med positive øyne på disse utmarksfolkene. Styret for allmenningen på den tiden var nok brukere som, etter datidens forhold, hadde noenlunde brukbart matfat. «*Skjønt heller ikke på de større gårdenes kjøkkenbord lå det store og varierte meny-kart når folket satte seg ned for å spise*», sier Gunnar Leirtrø det.

På folkemunne ble det sagt at folket ved Flaksjøen ødela og forringet skogbunnen. Dessuten kunne geitene spise nyskudd på trærne og ødelegge for fremtidens tilvekst. Og uansett, mye tyder på at de hadde tatt seg til rette og ikke fått lov til å rydde seg et hjem der oppe. Av allmenningens protokoller går det fram at det nok var en konflikt mellom familien og styret i ei tid før selve utkastelsesvedtaket ble gjort den 23. august i 1880. Kansellimessig hadde nok disse to familiene tatt seg til rette, på linje med hva andre hadde gjort noen år tidligere i Rådalen. Men en må ikke se seg blindt på dette som en regelrett selvtekt. Kanskje hadde daværende grunneier gitt sitt muntlige tilsagn, men at neste generasjon, eier eller bemyndigelse var av annen støpning og mening, Dette var i en tidsperiode hvor overgangen fra det muntlige og papirløse, for ikke å si pengeløse, var noe nytt og komplisert for de som hadde levd med naturhusholdning og byttehandel, hvor håndtrykket var godt nok.

Ardella «Della» Scheel, f. Leum

Familien som ryddet seg en plass i Flaksjøliin hadde til sammen ni barn. Av disse skal jeg ta med først Henrikke, f. 1852, som sammen med sin bror Anders og foreldrene reiste sammen til Amerika. Så var det Johan, senere kalt John Leum, som sammen med tre brødre først dro nordover til Vefsen. Han er oldefar til Gunnar Leirtrø. I 1887 emigrerte Johan/John til Amerika sammen med tre brødre på skipet Juno. Hans mål var Dell Rapids i Sør-Dakota. Han ble også bestefar til Della Leum Scheel avbildet her. Og så er det Petter Flaksjøliene Leum, som utvandret sammen med sine brødre, og i Amerika ble far til Clara og oldefar til Marlene Peckham som vi skal møte senere. Brødrene John og Petter Leum ble gift med hver sin tvillingsøster. Søstrene møtte de visstnok på båttur på elva Missouri på vei til/fra byen Bismarck.

Mattie Kramer (1920-1944)

Så vender vi tilbake til Clara nevnt i begynnelsen av kapitlet. Hun var altså datter av Petter, som var 17 år da han og hans foreldre ble kastet ut av sitt hjem ved Flaksjøen. I Amerika gifter han seg med Mattie Evanson (1868-1939) den 6. oktober 1889 i Dell Rapids. Hans datter Clara blir født i 1893 som barn nummer tre av seks. I 1917 gifter Clara seg med Matt Kramer og de får tre døtre på tre år: Gladys, Esther og Mattie. Men så begynner «det»: først dør mannen Matt den 18. januar 1920. Kort tid etterpå samme året dør eldste jenta Gladys. Den 27. juni 1921 gifter Clara seg på nytt, denne gangen med Fred Johnson. Og så er vi fremme der vi begynte, med torsdag 20. oktober 1921, knappe fire måneder etter bryllupsdagen.

Eksplosjonen som kunne høres overalt i nabostrøket, brakte flammene gjennom hele rommet. De rev klærne av Clara i løpet av sekunder for så å smelte vekk huden. Lille Esther på 2 ½ år fikk begge øynene fjernet, og flammene lenket den 4 ½ år gamle Gladys til stolen. Lille Mattie på ett år synes å gå fri fra de verste innledende flammene der hun var litt beskyttet av kassen hun lå i. James Warell, sønn av nærmeste nabo, Mary Warell, holdt på å rake løv da eksplosjonen kom. Han løp til kjøkkendøra til Clara, men hadde store problemer med å få åpnet den, trykket hadde trolig satt den ut av stilling. Da James omsider fikk lirket døra unna, ble han møtt av et flammehav. Han kunne skimte Clara som holdt på å krabbe ut gjennom et vindu. James Warell løp derfor rundt hjørnet til vinduet, slo det i stykker og fikk hjulpet Clara som satt fast i vinduet. Mor til James og noen andre naboer hadde nå kommet til, og de fikk ribbet Clara for smeltende rester av klærne. Fru Warell klarte nå å ta seg inn kjøkkendøra og fant Gladys skrikende og stående helt inntil veggen. Den lille jenta ble regelrett kastet ut. Babyen Mattie ble funnet av andre og brakt i sikkerhet. Men hvor var den 2 ½-årige Esther? De hørte hennes skrik, som tydet på at hun var på andre siden av rommet. James Warell klarte ikke grunnet flammene å komme igjennom. Han løp rundt huset til bakdøra. Der sto en kumme med såpeskum, som han med all styrke hivde inn i

Marlene møter sin far igjen

rommet og ved hjelp av skrikene til Esther klarte James å peile seg inn på Esther i den tykke røyken og intense varmen. Han fant henne i en stol. Hun var sterkt skadet, så ingenting og klarte ikke å gå. James løftet stolen opp med Esther i og fikk kommet seg ut i siste liten. På stolen var rester av brente klær, hår hadde festet seg og skoene var brent av henne. Folk snudde seg vekk. Esther døde straks etter ankomst sykehuset. Mor Clara døde dagen derpå, fredag morgen den 21. september, og Gladys holdt ut til lørdag morgen da hun også måtte gi opp livet. Lille Mattie på ett år hadde noen brannsår, men overlevde.

Slektninger med aner fra Flaksjøliin
Bakerst f.v: Geir Skille og Gisle Skjelstad
2. rekke f.v: Halvor Leirtrø, Hege Vikan, Magne Aasan, Jostein Vikan og Gunnar Leirtrø
1. rekke f.v: Vigdis Leirtrø, Aud Vikan, Kari Vikan, Ann-Inger Leirtrø, Gøril Bidtnes, Arne Flåum og Arnstein Flåum
Foran f.v: Anders Flåum og Emil Flåum

Sistnevnte Mattie Kramer ble satt bort. Den 15. august 1941 gifter hun seg med Clyde E. Blow, og får to barn: Daryl Blow og Marlene Carole Blow. Mattie som overlevde ulykken i 1921 skulle likevel ikke få så langt et liv. Hun dør allerede i 1944, 24 år gammel. Hennes to barn blir satt bort, da det synes som faren ble borte. Darly ble adoptert av en familie i Garretson, og bor nå visstnok i Sioux Falls. Marlene fikk det ikke godt hos et eldre par. Da de døde, vokste Marlene opp hos deres datter igjen, men heller ikke her fikk hun det godt. (Familienavnene er her med hensikt skjult). Da undertegnede møtte Marlene og hennes mann Wayne Peckham i White Bear Lake nord av St. Paul i oktober 2017, fikk jeg høre utdrag fra en oppvekst og et liv som satte dype spor ikke bare hos henne som barn, men på meg som tilhører. Da Marlene ble voksen ble hun forenet med sin far, men da var det på et vis for sent. Jeg fikk tilbringe mange timer med Marlene, og hun fremstod, tross sykdom og vanskelig mobilitet (hadde vansker med å bevege seg), som en tøff dame, slik nok hennes bakgrunn og oppvekst hadde påvirket henne. Bak alt hun sa og mente, lå det samme hovedpoenget, nemlig: alltid barna først. Da hun ble gift og fikk egne barn, la hun alt til sides, sin egen jobb sluttet

hun i, tenkte ikke på økonomi og velstand, ferie og fritid, status og velbehag, men kun å være der når ungene kom hjem, når de gråt og når de smilte. Hun fulgte de opp hver bidig dag, på skolen, på fritidsaktiviteter, sport – og skapte den trygghet kun ei mor kan gi. Det var hennes «mission», en god, gammeldags husmor. Hun overlot ikke noe til andre, til samfunnet for at hun skulle få jobbe eller sikre bedre økonomi. Han valgt å være der hvert sekund, de få årene hun hadde sine barn hos seg. Det var sterkt og godt å få møte Marlene.

At jeg skulle få møte dette gode menneske, og at det skulle bli en historie, er faktisk en ren tilfeldighet, mest en merkverdighet. Min venn Gunnar Leirtrø hadde fortalt meg litt om sin slekt som utvandret etter på et vis å ha blitt kastet ut av sitt hjem og bortvist fra Flaksjøliin. Gunnar hadde selv sporet opp en fjern slektning, Della Scheel, i Sioux Falls. Samtidig hadde han hørt noe om en eksplosjon innen sin familie i Amerika, som trolig krevde liv. Han hadde også fått tak i et avisutklipp, men det ga ikke mange ledetråder. Men et navn var nevnt: Clara. Jeg bestemte meg i 2015 for å besøke denne Della i Sioux Falls, SD - da jeg likevel skulle på et oppdrag (research) til Baltic og Renner kun 20 minutter nord av Sioux Falls. Det ble et hyggelig møte, men Della visste ikke så meget om eksplosjonen og om den familiegrenen. Jeg lette litt i mørke, og la hele saken etter hvert til sides. Jeg hadde gjennom flere år og besøk i området blitt kjent med presidenten for Stordahl kirke, Sharon Carlson. Dette som en følge av de historier jeg har skrevet fra Renner og Baltic, som er et lite stykke Meråker nord av Sioux Falls, og takke være Mr. Baltic himself: Bud Skanche. Jeg har besøkt familien Carlson flere ganger i Madison, ca. 40 minutter nord for Baltic, blant annet da jeg holdt på med historien om Laura Ingalls Wilder i De Smet (*Det lille huset på prærien*), som vokste opp tett ved siden av en familie som hadde utvandret fra Meråker.

Sharon Carlson og Marlene Peckham 4. oktober 2017

Da jeg planla min tur til samme området høsten 2017, tok jeg opp søket igjen, men lette i blinde. Hadde nå peilet meg inn på navnet Leum som jeg hadde fått hos Gunnar og Della, hun var født Leum. Men jeg ga opp til slutt. Men i en email til Sharon spurte jeg helt tilfeldig om hun hadde noen med navnet Leum gravlagt på sin kirkegård. Det hadde hun ikke, men hadde hørt navnet under sin oppvekst i Dell Rapids. Hun skulle kjøre innom kirkegården der og se. På relaterte infotavle på kirkegården i Dell Rapids finner Sharon navnet «Johnson, Clara Leum». Hun drar til graven. Der er ingen gravstein med Clara, men derimot en Mattie Kramer Blow, og med info om «mor til Marlene». (Se bildet av graven). Hun kjenner navnene Blow og Marlene. Det kunne da vel ikke være? Nei, det var «*for godt til å være sant*».

Sharon Carlson besøker grava til Mattie og Clara

Jo, etter en rask telefon, fikk hun bekreftet fra kirkekontoret at Clara Johnsen, f. Leum også hviler der (uten gravsteinen) sammen med to av sine barn, og at Mattie Blow var hennes barn. Sharon ble temmelig overrasket. Hun visste da selvsagt hvem Mattie Blow var, hun var barndomsvenninne med hennes egen mor, Dorothy Overvaag. De gikk på high school i lag. Og som ikke det var nok, hadde Sharon vært mye sammen med denne Marlene i sin oppvekst. Marlene var ofte hjemme hos henne på deres farm utenfor Dell Rapids. Faktisk gikk også de på samme high school, og da Marlene giftet seg med Wayne Peckham var Sharon «bridesmaid». Sharon ringte straks Marlene, som nå bodde i White Bear Lake, og derfor fikk jeg til dette kapitlet og familiehistorien relatert til flere som bor i Stjørdalen. Hvilken tilfeldighet, hvilken merkverdighet? Alt gjennom et bekjentskap gjennom helt andre historier og familier langt ute på prærien.

White Bear Lake, nordøst av St. Paul, Minnesota den 4. oktober 2017
F.v: Dan Carlson, Marlene Peckham, Wayne Peckham og Sharon Carlson

Og fikk du ikke helt med deg det konkrete slektsforholdet, så er personene avbildet på slektsbildet foran her, etterkommere fra folket i Flaksjøliin og derved i slekt med nevnte Della Scheel og Marlene Peckham, hvorpå enda mer konkret min hovedkilde Gunnar Leirtrø er firmenning med Marlene - som igjen nedstammer fra den eneste som overlevde dette kapitlets omtalte tragedie.